

Piotr Samól

Młode Miasto Gdańsk
(1380–1455)
i jego patrymonium

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

**Młode Miasto Gdańsk
(1380–1455)
i jego patrymonium**

*Przyjaciołom z Aniołków, Diabełkowa,
Suchanina i Studzienki*

Piotr Samól

**Młode Miasto Gdańsk
(1380–1455)
i jego patrymonium**

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2018

Recenzja
prof. dr hab. Janusz Tandecki
prof. dr hab. Joachim Zdrenka

Redakcja wydawnicza
Anna Świtalska-Jopek

Koncepcja graficzna okładki
Piotr Samól

Projekt okładki i stron tytułowych
Karolina Zarychta
www.karolined.com

Skład i łamanie
SUNNY

Mecenas Wydania

Publikację dofinansowano ze środków
Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-752-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

SPIS TREŚCI

SŁOWO WSTĘPNE · 9

WPROWADZENIE · 11

GENEZA POWSTANIA,
PRZESTRZEŃ I USTRÓJ MŁODEGO MIASTA · 37

Lokacja Młodego Miasta · 37

Przed założeniem miasta · 37

Proces lokacji · 50

Przywilej lokacyjny · 55

Dochody skarbowe pobierane z Młodego Miasta przez władcę terytorialnego · 59

Przestrzeń miasta · 64

Położenie strefy osadniczej · 64

Granica między Starym i Młodym Miastem · 68

Ulice i ich zagospodarowanie · 78

Port – Bollwerk · 84

Patrymonium i jego przestrzeń · 86

Suchanino · 86

Wykup Rutek · 88

Łąki nad Wisłą · 90

Swerenis · 93

Ustrój Młodego Miasta · 119

Zasadzca – dziedziczny sołtys · 119

Rada · 120

Sędzia · 130

Ława · 133

ORGANIZACJA KOŚCIELNA W MŁODYM MIEŚCIE · 151

Topografia sakralna Młodego Miasta · 151

Teorie dotyczące liczby kościołów · 151

Jeden czy dwa szpitale św. Jakuba? · 158

Hipotetyczne położenie klasztoru Karmelitów · 163

Położenie kościoła św. Bartłomieja · 166

Dzieje świątyń · 168	
Kościół św. Bartłomieja i proboszczowie Młodego Miasta · 168	
Klasztor Karmelitów i kościół Najświętszej Maryi Panny · 179	
Szpital Wszystkich Bożych Aniołów · 187	
Szpital św. Jakuba · 190	
LUDZIE I GOSPODARKA · 215	
Demografia Młodego Miasta · 215	
Szacunkowa liczba mieszkańców · 215	
Problem obywatelstwa gmin w Gdańsku · 222	
Próba ustalenia tendencji demograficznych w Młodym Mieście · 230	
Elita polityczna i gospodarcza · 234	
Setheler – von Oringen · 235	
Von Kantzen – Rycquin – Zukowen · 243	
Stoltzfuss – Heiland – Rosenthal · 249	
Powiązani z elitą władzy: Koch, Wittenburg, Ficke, Schönau, Ewerd, Gleibitz · 252	
Źródła dochodów mieszkańców · 257	
Handel · 257	
Główne towary przeładowywane w porcie Młodego Miasta · 257	
Cło funtowe · 261	
Kontakty handlowe Młodego Miasta · 265	
Jarmark · 269	
Uwagi ogólne o handlu Młodego Miasta · 270	
Rzemiosło i działalność wytwórcza · 272	
Rynek budowlany · 277	
Rynek kapitałowy (kredyt) · 280	
LIKwidACJA MŁODEGO MIASTA · 293	
Przed wybuchem wojny trzydziestoletniej · 293	
Pierwsze zniszczenie Młodego Miasta · 293	
Współpraca między Młodym Miastem a pozostałymi gminami w Gdańsku · 300	
Młode Miasto w pierwszym roku wojny trzydziestoletniej · 310	
Inicjatywa Związku Pruskiego (do bitwy pod Chojnicami) · 310	
Próba restytucji władztwa krzyżackiego i zburzenie miasta · 313	
Po rozbiórce Młodego Miasta · 322	
Postawy byłych mieszkańców Młodego Miasta w okresie wojny trzydziestoletniej · 322	
Likwidacja młodemiejskiego patrymonium · 329	
Nicolaus Stoltzfuss w służbie Zakonu · 331	
EPILOG – MŁODE MIASTO JAKO TZW. MIASTO NOWE · 359	
Problematyka lokacji · 359	
Relacje „nowego miasta” z władcą terytorialnym i sąsiednią gminą · 369	
Likwidacja samodzielności gmin · 376	

PODSUMOWANIE · 381

WYKAZ SKRÓTÓW · 387

SPIS ILUSTRACJI · 389

SPIS TABEL · 392

SPIS TABLIC · 393

BIBLIOGRAFIA · 394

Źródła archiwalne · 394

Źródła drukowane · 396

Opracowania · 399

SUMMARY. The Young City (*Jungstadt*)
in Gdańsk (1380–1455) and Its Territory · 417

SŁOWO WSTĘPNE

Książka, która trafia właśnie w ręce Czytelników, jest nieznacznie poprawioną i uzupełnioną wersją dysertacji pod tym samym tytułem, przygotowanej pod opieką merytoryczną Pani Profesor Beaty Możejko w Zakładzie Historii Średniowiecza Polski i Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Gdańskiego. Stanowiła ona podstawę nadania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych przez Radę Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego (8 grudnia 2017 r.).

Niniejsza publikacja jest owocem moich ośmioletnich studiów i badań prowadzonych w Polsce i za granicą, poświęconych historii Młodego Miasta Gdańska. Nie byłyby one możliwe, gdyby nie pomoc wielu osób.

Przed wszystkim chciałbym serdecznie podziękować Pani prof. dr hab. Beacie Możejko, bez której badawczej pasji, umiejętności zaciekawienia tematami bardzo odległymi od bliskiej mi architektury, pomocy w wyszukiwaniu źródeł i literatury, cierpliwości w czytaniu kolejnych fragmentów tekstu oraz wiary w to, że pracę szczęśliwie ukończę, nigdy by ona nie powstała.

Słowa wdzięczności kieruję również do mentorów piątkowych seminariów doktorskich prowadzonych w Zakładzie – prof. dr. hab. Błażeja Śliwińskiego, dr. hab. Sobiesława Szybkowskiego i dr. hab. Marka Smolińskiego, których uwagi znacząco wzbogaciły tekst i poszerzyły moje horyzonty, pomagając mi lepiej zrozumieć wiele kwestii szczegółowych. Gorące podziękowania należą się również częstemu gościowi tych spotkań (a wcześniej słuchaczowi) dr. Marcinowi Grulowskiemu z Instytutu Historii PAN, który służył mi radą i pomocą nie tylko w zmaganiach z paleografią. Nie bez znaczenia była także atmosfera seminariów, która pobudzała do zadawania nowych, często nieoczywistych pytań. Wdzięczny jestem wszystkim ich uczestnikom, którzy wspierali trud moich dociekań – przede wszystkim dr Ewie Bojaruniec, dr. Adamowi Kromerowi i dr Agacie Larczyńskiej.

Najszczersze podziękowania za życzliwe przyjęcie rozprawy, ale jednocześnie wskazanie jej mankamentów i możliwości potencjalnych uzupełnień, jestem winien jej recenzentom – prof. dr. hab. Januszowi Tandekiemu z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz prof. dr. hab. Joachimowi Zdrence z Uniwersytetu Zielonogórskiego. Oczywiście – mimo zastosowania się do niemal wszystkich

postulowanych poprawek – wszelkie stwierdzone niedoskonałości pracy obciążają wyłącznie mnie.

Pisząc rozprawę, a następnie przygotowując ją do druku, zawsze mogłem liczyć na życzliwość pracowników Archiwum Państwowego w Gdańsku i Biblioteki Gdańskiej PAN. Szczególnie mocno chciałbym podziękować dr Zofii Tylewskiej-Ostrowskiej, Krystynie Sarnowskiej-Jackowskiej, Marcie Pawlik i Marcinowi Kurrowi, bez których pomocy dołączony materiał ilustracyjny byłby znacznie uboższy. Istotna była również pomoc finansowa, jaką w trakcie studiów doktoranckich uzyskałem od Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Umożliwiła ona poszerzenie studiów literaturowych oraz kwerendę w zasobie Tajnego Archiwum Państwowego w Berlinie, bez której pracy tej ukończyć by się nie udało.

Obecnie na terenie Młodego Miasta prowadzone są intensywne ratunkowe badania archeologiczne, podczas których odkryto relikty średniowiecznych zabudowań mieszkalnych. Chociaż pełniejszy obraz kultury materialnej tego ośrodka zostanie ukazany dopiero w następnych latach, już teraz możliwe było – dzięki uprzejmości kierujących pracami archeologów Macieja Marczewskiego i Tomasa Zielenkiewicza – dołączenie do pracy kilku zdjęć z prowadzonych wykopalisk. Rozważania o sieci wodnej Młodego Miasta i przekształceniach terenów leżących na północ od Starego Miasta byłyby znacznie uboższe, gdyby nie pomocne konsultacje dr. hab. inż. arch. Grzegorza Bukala i dr. inż. Marcina Blockusa.

Publikacja nie ukazałaby się, gdyby nie wsparcie finansowe Gdańskich Autobusów i Tramwajów Sp. z o.o. oraz życzliwość prezesa tej spółki – Pana Macieja Lisickiego. Bardzo za ten mecenat dziękuję.

Na koniec chciałbym podziękować moim najbliższym – Rodzicom, Babci i Bratu – za wspieranie mnie przez cały czas pisania doktoratu, poświęcanie mi swojego czasu, pierwszą korektę językową tekstu, wszelkie opinie i inną okazaną pomoc.

Piotr Samól
Gdańsk, czerwiec 2018 r.

WPROWADZENIE

Tematem rozprawy jest Młode Miasto Gdańsk i jego patrymonium. Ramy chronologiczne odpowiadają okresowi funkcjonowania tego organizmu miejskiego, od wystawienia przywileju lokacyjnego w 1380 r. po jego rozbiórkę w 1455 r. Młode Miasto zostało założone na północny zachód od Starego Miasta, jako czwarty człon wchodzący w skład późnośredniowiecznej aglomeracji Gdańska – obok Głównego i Starego Miasta oraz rybackiej osady Osiek¹. Krótki okres egzystencji ośrodka spowodował, że badaniami objęto nie tylko samą strefę osadniczą, ale także jego terytorium ziemskie (patrymonium) oraz relacje między nimi².

Zyskujące na popularności badania miejskie (*urban studies*) są przedmiotem zainteresowania różnych dziedzin nauki (humanistycznych, społecznych, ekonomicznych czy technicznych). Na niwie dyscypliny naukowej historii duże zainteresowanie, szczególnie w okresie ostatnich trzydziestu lat, wzbudziła kwestia tzw. miast nowych lokowanych przy wielkich miastach pruskich. Proces dotyczył ośmiu gmin lokowanych przy Starym Mieście Toruniu, Starym Mieście Elblągu, Głównym Mieście Gdańsku, Starym Mieście Braniewie i Starym Mieście Królewcu. W 1991 r. Antoni Czacharowski sformułował koncepcję dwóch modeli rozwojowych nowych miast – miasta konkurujące były przez niego przeciwstawiane miastom kooperacyjnym, tj. współpracującym ze sobą w ramach aglomeracji³.

¹ Młode Miasto wzmiankowane jest w źródłach zawsze jako „Jungstadt” albo „Juvenis Oppidum”. Natomiast nazwa „Nowe Miasto” (Neustadt, Nova Civitatis) była używana w różnych kontekstach: w odniesieniu do części Głównego Miasta (tzw. dzielnicy świętojańskiej), włączonej w obręb miasta ok. 1346 r., na przełomie XIV i XV w. stosowano ją w odniesieniu do całego Głównego Miasta, a w 1 poł. XV w. także w odniesieniu do Starego Przedmieścia.

² W kwestii związków między małymi miastami pruskimi a ich wiejskim zapleczem zob. H. Samsonowicz, *Kleinstädte im Deutschordensstaat Preußen* [w:] *Stadt und Orden. Das Verhältnis des Deutschen Ordens zu den Städten in Livland, Preußen und im Deutschen Reich*, hrsg. v. U. Arnold, Marborg 1993 („Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens”, Bd. 44), s. 143–158; R. Czaja, *Miasta pruskie a zakon krzyżacki. Studia nad stosunkami między miastem a władzą terytorialną w późnym średniowieczu*, Toruń 1999; *idem*, *Der Deutschen Orden als Stadtherr im Reich, in Preußen und Livland*, „Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica”, t. 14: *Die Ritterorden als Träger der Herrschaft. Territorien, Grundbesitz und Kirche*, hrsg. v. R. Czaja, J. Sarnowsky, Toruń 2007, s. 127–141.

³ A. Czacharowski, *Die Gründung der „Neustädte” im Ordensland Preußen*, „Hansisches Geschichtsblätter” 1990, Bd. 108, s. 1–12; *idem*, *Początki nowych miast w państwie krzyżackim* [w:] *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach*, red. A. Wyrobisz, Warszawa 1991, s. 47–55.

Sprovokowało to dyskusję na temat charakteru lokacji nowych organizmów przy najważniejszych miastach Prus. Większość badaczy nie przyjęła bezkrytycznie koncepcji Czacharowskiego⁴. Polemizował z nim m.in. Marek Słoń – autor syntezy dziejów średniowiecznych aglomeracji opublikowanej w prestiżowej serii Fundacji na rzecz Nauki Polskiej⁵. Recenzując tę pracę, Roman Czaja zauważył jej niepełność wynikającą z braku badań podstawowych dotyczących Nowego Miasta Elbląga i Młodego Miasta Gdańska⁶. Celem niniejszej rozprawy jest zatem uzupełnienie istotnego braku wiedzy w zakresie dziejów Gdańska, a szerzej problematyki „miast nowych” w państwie zakonu krzyżackiego, poprzez próbę przedstawienia monografii tego ośrodka.

Takie założenia badawcze i szeroka kwerenda archiwalna pozwoliły ustalić nowe fakty dotyczące rozwoju przestrzennego średniowiecznego zespołu osadniczego Gdańska (określenie położenia strefy osadniczej miasta i granic jego patrymonium), członków władz miejskich Młodego Miasta (uzupełnienie dotychczasowych informacji o składach rady i ławy Młodego Miasta), jego organizacji kościelnej (w tym statusu parafialnego kościoła św. Bartłomieja przed 1456 r.), powiązań rodzinnych i gospodarczych między patrycjatem Głównego, Starego i Młodego Miasta, podstaw prawnych i ekonomicznych życia jego mieszkańców, przyczyn powstania oraz zagłady miasta, a także roli, jaką Młode Miasto i jego mieszkańcy odgrywali w polityce zakonu krzyżackiego (m.in. kwestia kompletnej apatii politycznej Młodego Miasta w okresie istnienia Związku Pruskiego oraz próby pojednawcze podejmowane przez wielkiego mistrza Ludwiga von Erlichshausena po wybuchu wojny trzynastoletniej).

Jak dotąd Młode Miasto rzadko stanowiło przedmiot odrębnych badań, a większość ustaleń pojawiała się na marginesie szerszych opracowań dotyczących całego zespołu osadniczego Gdańska. Głównym wydarzeniem omawianym w gdańskiej historiografii już w 2 poł. XV w. był sam fakt zburzenia Młodego Miasta⁷.

⁴ Z.H. Nowak, *Neustadtgründungen des Deutschen Ordens in Preußen. Entstehung, Verhältnis zu den Altstädten, Ende der Eigenständigkeit* [w:] *Stadt und Orden...*, s. 129–142. Sformułował on cztery główne obszary analizy miast nowych: lokacji, relacji między „miastem nowym” a Zakonem, kontaktów z „miastem starym” i likwidacji niezależności „miasta nowego”.

⁵ M. Słoń, *Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie*, Wrocław 2010 (seria „Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej”).

⁶ R. Czaja, *W odpowiedzi Markowi Stoniowi*, „Roczniki Historyczne” 2013, R. 79, s. 278.

⁷ *Johann Lindau's Geschichte des Dreizehnhährigen Krieges*, hrsg. v. T. Hirsch [w:] *Scriptores Rerum Prussicarum* [dalej: SRP], Bd. 4, hrsg. v. M. Toeppen, T. Hirsch, E. Strehlke, Leipzig 1870, s. 502–637.

Podstawowy problem związany z najstarszymi opracowaniami dziejów Gdańska, w których wspomniano o Młodym Mieście, stanowi możliwość traktowania części z nich równocześnie jako źródeł historycznych. Jednak to właśnie warstwa narracyjna miała największy wpływ na kształtowanie się poglądów historiografii na ten organizm miejski. Opisu okoliczności zniszczenia miasta, Simon Grunau zawarł informacje świadczące o stanie świadomości gdańszczyzan w 1 poł. XVI w. Na Młodym Mieście znajdować się miało wedle niego wiele budowli wzniesionych z cegieł, w tym klasztor Karmelitów. Powodem rozbioru była próba obsadzenia przez Krzyżaków Młodego Miasta w styczniu 1455 r. Mieszkańcy tego ośrodka mieli zostać przesiedleni na Stare Miasto⁸.

Wiedzę na temat Młodego Miasta i jego rozbioru znacznie poszerzyli Stenzel Bornbach i Caspar Schütz w 2 poł. XVI w. Bornbach, jako pisarz miejski mający dostęp do archiwum Rady Głównego Miasta, przygotował rękopis historii Prus, wykorzystując nieznane wcześniej dokumenty dotyczące także Młodego Miasta. Zachował się tylko jeden tom tego dzieła, obejmujący lata 1449–1456⁹. Działający w Gdańsku w tym samym czasie Schütz w 1592 r. wydał dzieło *Historia rerum Prussicarum*, wykazujące we fragmentach wiele zbieżności z rękopisem Bornbacha. Według obu autorów już w 1386 r. wybrano burmistrza, radę i ławę Młodego Miasta. Młode Miasto miało liczyć aż 1400 domów i znajdowały się w jego obrębie kościoły: św. Jerzego, św. Bartłomieja, Najświętszej Maryi Panny z klasztorem Karmelitów, św. Michała (Wszystkich Bożych Aniołów) oraz „jakiś zgromadzenie mniszek”¹⁰.

Ustalenia te stały się podstawą dla prac kolejnych nowożytnych historyków, m.in. Christophera Hartknocha, Theodora Beniamina Meissnera i Daniela Gralatha¹¹. Niektórzy z nich, jak Reinhold Curicke¹² czy Friedrich Carl Gottlieb von Duisburg¹³, podawali informacje o fundamentach i śladach zabudowy znajdujących się między nowożytną Bramą Oliwską a szpitalem Wszystkich Bożych

⁸ *Simon Grunau's preussische Chronik*, Bd. 2, hrsg. v. M. Perlbach, R. Philippi, P. Wagner, Leipzig 1889, s. 208–209. O najstarszych dziejopisach gdańskich, charakterze ich dzieł oraz uwarunkowaniach, w jakich powstawały, zob. J. Możdżeń, *Przedstawienia świata przez kronikarzy gdańskich na przełomie XV i XVI wieku*, Toruń 2016.

⁹ Biblioteka Gdańska PAN [dalej: BG PAN], Ms. Uph., fol. 113: *Geschichte im Lande zue Preussen von Anno 1449 bis zue Anno 1456*; *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*, Bd. 2, bearb. v. O. Günther, Danzig 1903. Bornbachowi przypisywane są jedynie s. 489–706.

¹⁰ C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599.

¹¹ Por. Ch. Hartknoch, *Alt- und Neues Preussen*, Frankfurt a. Main–Leipzig 1684, s. 433; D. Gralath, *Versuch einer Geschichte Danzigs aus zuverlässigen Quellen und Handschriften*, Königsberg 1789, s. 90, 123–124, 127, 264, 272–275.

¹² R. Curicke, *Der Stadt Danzig historische Beschreibung*, Amsterdam–Danzig 1687, s. 13.

¹³ F.C.G. v. Duisburg, *Versuch einer historisch-topographischen Beschreibung der freien Stadt Danzig*, Bd. 2, Danzig 1809, s. 237–238, 370–372.

Aniołów. Ich informacje zebrał i podsumował Gotthilf Löschin¹⁴, za przyczynę zniszczenia Młodego Miasta uznając jego konkutowanie w handlu z Głównym i Starym Miastem. Wkład Löschina stanowiło zebranie informacji o śladach zabudowy po Młodym Mieście, które lokował między składami drewna (okolicami Szańca Wapiennego i Lazaretu) a szpitalem Wszystkich Bożych Aniołów¹⁵.

Pierwszym badaczem, który przeprowadził naukową krytykę źródeł historycznych w celu ustalenia faktów dotyczących Młodego Miasta, był Karl Hoburg. W 1852 r. opublikował historię gdańskich fortyfikacji, na marginesie której analizował położenie Młodego Miasta w świetle dokumentu z 1402 r. o rowie granicznym tego ośrodka¹⁶. Przełomem w historiografii Gdańska, w tym także Młodego Miasta, stała się jednak opublikowana w 1858 r. rozprawa Theodora Hirscha¹⁷. Korzystając z wielu nieznanych wcześniej źródeł, badacz ten ustalił nazwy niektórych młodemiejskich ulic, postawił hipotezę o istotnej roli handlu drewnem w gospodarce tego ośrodka, a także podał znane profesje rzemieślników działających na Młodym Mieście. Zaproponowana przez niego lokalizacja gminy była jednak bardzo enigmatyczna i nie wykraczała poza wcześniejsze ustalenia. W porównaniu z pracami Hoburga i Hirscha niewiele nowego na temat Młodego Miasta wniosła praca Gustava Köhlera, powtarzając ustalenia zwłaszcza pierwszego z przywołanych wyżej autorów. Należy jednak podkreślić, że próba ustalenia chronologii budowy fortyfikacji Starego Miasta miała olbrzymi wpływ na późniejszych badaczy w określaniu przebiegu granicy między Starym i Młodym Miastem¹⁸.

¹⁴ G. Löschin, *Geschichte Danzigs von der ältesten bis zur neuesten Zeit*, Bd. 1, Danzig 1822, s. 79–85. Autor znalazł poprawną datę założenia Młodego Miasta, większość informacji powtarzał jednak za wcześniejszymi historykami. Uważał zatem, że było tam więcej niż 1400 domów (s. 80) oraz cztery kościoły, z których do początku XIX w. pozostał jedynie kościół św. Michała i Wszystkich Bożych Aniołów (s. 84). Ponadto twierdził, że na Młodym Mieście założono szpital św. Rocha, który następnie połączono z Lazaretem (s. 85).

¹⁵ *Ibidem*, s. 104–106. Podczas prac fortyfikacyjnych prowadzonych w latach 1683 i 1698 odkryto jakoby wiele fundamentów zniszczonych domów. W 1725 r. natrafiono na ślady cmentarza. Na terenie składów drewna znaleziono rzędy pali umacniających nabrzeże, co Löschin utożsamiał z kanałem łączącym Młode Miasto z Wisłą. W 1760 r. w rejonie składów drewna przy Domu Ospy odnaleziono m.in. przesklepioną piwnicę, a w niej cynową tacę i inne sprzęty domowe (domyślnie łączone z Młodym Miastem).

¹⁶ K. Hoburg, *Geschichte der Festungswerke Danzigs*, Danzig 1852, s. 5, przyp. 2.

¹⁷ T. Hirsch, *Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Leipzig 1858.

¹⁸ G. Köhler, *Geschichte der Festungen Danzigs und Weichselmünde bis zum Jahre 1814*, Bd. 1, Breslau 1893, s. 29–31. Trzeba przy tym zaznaczyć, że zaproponowana przez Köhlera chronologia powstawania fortyfikacji Starego Miasta rzutowała na późniejsze hipotezy na temat lokalizacji granicy między Starym i Młodym Miastem. Według Köhlera, w 1433 r. Stare Miasto zostało otoczone fortyfikacjami połowymi o przebiegu podobnym do tego z końca XV w. – w takim przypadku kościół św. Jakuba przy ul. Łągiewniki leży w granicach Młodego Miasta. Ustale-

Badania nad przeszłością Młodego Miasta były kontynuowane w XX w. Paul Simson jako pierwszy opracował spis urzędników tego ośrodka¹⁹. Choć poszerzył on bazę źródłową, to w świetle późniejszych badań Joachima Zdrenki i autora niniejszej rozprawy, o których będzie mowa niżej, ustalone spisy były znacząco niekompletne. Jego edycja wilkierza gdańskiego z 1455 r. przyczyniła się do upowszechnienia wiedzy na temat prawnych podstaw likwidacji zabudowy Młodego Miasta²⁰. Poza tym w wyniku bardzo szerokich studiów (obejmujących częściowo również archiwum wielkich mistrzów w Królewcu) podał on w 1913 r. nowe informacje dotyczące Młodego Miasta, określając status parafialnego kościoła św. Bartłomieja czy wprowadzając do obiegu naukowego fakt nadania w 1446 r. przywileju na organizowanie jarmarku w Młodym Mieście. W kwestii lokalizacji utrzymywał, że granica między Starym i Młodym Miastem została na początku XV w. przesunięta w kierunku zachodnim (twierdził, że w dokumentach wielkich mistrzów z lat 1402 i 1415 chodziło o dwa różne rowy graniczne)²¹. Nie wychodząc poza ustalenia Simsona, pierwszą próbę wytyczenia w przestrzeni miasta zasięgu strefy osadniczej Młodego Miasta podjął Friedrich Froese²².

W latach 20. XX w. swoje pierwsze prace, na marginesie których pojawiała się kwestia lokalizacji Młodego Miasta, opublikował Erich Keyser²³. Najważniejszym opracowaniem z okresu międzywojennego dotyczącym średniowiecznego Gdańska była rozprawa Otto Kloeppele, w której autor przeprowadził analizę urbanistyczną Młodego Miasta. Ponieważ nie ulegało dla niego wątpliwości, że ośrodek ten został założony przez Krzyżaków jako konkurencja dla Głównego Miasta, postanowił zestawzić i porównać wymiary obu organizmów²⁴. Ponadto, zastanawiając się nad lokalizacją rowu granicznego proponowaną przez

nia Köhlera częściowo obalił w 2008 r. Tomasz Larczyński (*Rozwój fortyfikacji Starego Miasta Gdańska w II połowie XV–początkach XVI w.* [w:] *Z dziejów średniowiecza. Pamięci profesora Jana Powierskiego (1940–1999)*, red. W. Długokęcki, Gdańsk 2010, s. 201–226) oraz Grzegorz Bukal (*Fortyfikacje Gdańska i ujścia Wisły w latach 1454–1793. Studium z dziejów norwożytniej architektury militarnej*, Sopot 2012, s. 51–56).

¹⁹ P. Simson, *Die urkundlich nachweisbaren Burgermeister, Ratmänner und Schoeffen der Rechtstadt Danzig bis 1417 und Altstadt und Jungstadt Danzig bis 1455*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” 1918, H. 55, s. 167–181.

²⁰ *Idem*, *Geschichte der Danziger Willkür*, Danzig 1904. Niezwykle ważne były uzupełnienia Otto Günthera (O. Günther, *Zwei unbekannte altpreussische Willküren*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” 1905, H. 48, s. 3–54).

²¹ P. Simson, *Die Geschichte der Stadt Danzig* [dalej: *Geschichte...*], Bd. 1, Danzig 1913, *passim*.

²² F. Froese, *Die Entwicklung des Danziger Stadtbildes*, „Der Nordenosten” 1931, Jg. 1, s. 155–170.

²³ E. Keyser, *Danzigs Geschichte*, Danzig 1921, s. 34, 51.

²⁴ O. Kloepfel, *Das Stadtbild von Danzig in drei Jahrhunderten seiner großen Geschichte*, Danzig 1937, s. 30, 41. Mimo braku odniesień do pracy Froesego prawdopodobnie korzystał z jego planu rekonstrukcji Gdańska.

Gustava Köhlera, postawił otwartą hipotezę, że być może część terenów późniejszego Starego Miasta (z działkami św. Bartłomieja i św. Jakuba) należała początkowo do Młodego Miasta²⁵. Mając to na uwadze, Kloeppel jako pierwszy sformułował tezę, że co najmniej do czasu najazdu husytów (1433) fosą Starego Miasta był Rów Gnilny (w ciągu późniejszych ulic Gnیلnej i Aksamitnej)²⁶.

W latach 30. XX w. studia poświęcone podmiejskim wsiom gdańskim prowadził John Muhl, opracowując po raz pierwszy dzieje osad wchodzących w skład patrymonium Młodego Miasta – Suchanina i Rutek²⁷. W 1941 r. rozprawę o pochodzeniu mieszkańców miast pruskich ok. 1400 r. opublikował Theodor Penners, pierwszy badacz, który wykorzystał księgę obywatelską Młodego Miasta w badaniach statystycznych²⁸, ustalając na ich podstawie, że 95% osób przyjmujących obywatelstwo tego ośrodka w latach 1400–1420 pochodziło z obszarów Cesarstwa. Chociaż wydaje się oczywiste, że znaczna większość mieszkańców musiała być niemieckojęzyczna, to przyjęcie aż tak wysokiego odsetka stanowiło efekt stronniczego interpretowania kryterium imionowego, wynikającego z ówczesnej sytuacji politycznej i ideologii nazizmu²⁹.

Pierwszą pracą wydaną po II wojnie światowej, która wносиła nowe ustalenia do dziejów Młodego Miasta, była dysertacja Mariana Biskupa (wydana drukiem w 1952 r.) na temat stosunków między Gdańskiem a królem Kazimierzem Jagiellończykiem³⁰. Autor zrekonstruował w niej m.in. zabiegi polityczne Głównego Miasta zmierzające na przełomie lat 1454 i 1455 do likwidacji Młodego Miasta, wprowadzając do współczesnej historiografii ustalenia Bornbacha/Schütza. Z uwagi na czas powstania pracy autor używał w niej narzu-

²⁵ *Ibidem*, s. 78.

²⁶ *Ibidem*, s. 76 – chociaż jednocześnie nie był pewien, kiedy granice Starego Miasta przesunięto na zachód (por. s. 166). Prawdopodobnie pod wpływem ustaleń Kloeppela hipotezę o lokalizacji fosy staromiejskiej (i zarazem granicy między gminami) na Rowie Gnilyim poparł Jerzy Stankiewicz (J. Kowalski, R. Massalski, J. Stankiewicz, *Rozwój urbanistyczny i architektoniczny Gdańska* [w:] *Gdańsk. Jego dzieje i kultura*, Warszawa 1969, s. 133). Fakt, że powyższa hipoteza nie była przedmiotem krytyki naukowej w późniejszym okresie, wynikał chyba z hermetyczności ustaleń historyków urbanistyki i niewystarczającego – z punktu widzenia nauk historycznych – jej udokumentowania w źródłach innych niż plany miasta.

²⁷ J. Muhl, *Geschichte der Dörfer auf der Danziger Höhe*, Danzig 1938.

²⁸ T. Penners, *Untersuchungen über die Herkunft der Stadtbewohner im Deutsch-Ordensland Preußen bis in die Zeit um 1400*, Leipzig 1942.

²⁹ Metodologia przypisywania poszczególnych obywateli do konkretnych regionów ówczesnej Rzeszy może być stosowana przy założeniu, że jest to tylko prawdopodobieństwo, źródło nie podaje bowiem miasta/kraju pochodzenia wpisywanego do księgi. Poza tym – na co zwracam uwagę w rozdziale 2 (kwestia podwójnego obywatelstwa) – nie wiadomo, jaka część obywateli młodomiejskich wywodziła się z Głównego i Starego Miasta, co zakłóca wyniki otrzymane przez Pennersa.

³⁰ M. Biskup, *Stosunek Gdańska do Kazimierza Jagiellończyka*, Toruń 1952. Większość ustaleń dotyczących Młodego Miasta została następnie streszczona w pracy: M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*, Warszawa 1967.

conego przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości terminu „Nowe Miasto” zamiast „Młode Miasto”³¹.

Współczesne stanowisko historiografii na temat położenia i roli Młodego Miasta ukształtowały dwie prace – Stanisława Mielczarskiego i Ericha Keysera.

Pierwszą z nich był wydany w 1961 r. artykuł Mielczarskiego, radykalnie zrywający z dotychczasowymi koncepcjami³². Autor postawił hipotezę, że Młode Miasto leżało w pobliżu dzisiejszych ulic Heweliusza, Łagiewniki i Rybaki Górne, a po rozbiórce zostało wchłonięte przez staromiejskiego sąsiada. Podstawą koncepcji była zbieżność nielicznych nazw występujących w topografii Młodego Miasta (np. Kalkgasse) z próbą interpretacji genezy układu urbanistycznego Starego Miasta. Brak badań archeologicznych i analizy planistycznej spowodował, że ustalenia te, początkowo entuzjastycznie przyjęte³³, zostały po paru latach – wobec braku ewidentnych dowodów przemawiających za nimi – skrytykowane przez Keysera³⁴. Jednak nacisk kładziony przez Mielczarskiego na transformację topografii Gdańska pozwolił mu powiązać powódź z 1371 r. ze zmianą układu ramion Wisły i odsunięciem głównego nurtu od miasta oraz uznać, że granice Starego Miasta w średniowieczu ulegały zmianom.

Drugą z prac była wydana pośmiertnie monografia Ericha Keysera o historii budowy Gdańska, zawierająca jego autorską rekonstrukcję dziejów Młodego Miasta. Jest to, jak dotąd, najobszerniejsze opracowanie poświęcone tej gminie. Keyser podał wymiary miasta i jego hipotetyczne położenie, jako pierwszy wykorzystując w tym celu plan Friedricha Berndta z 1601 r., dokumentujący topografię terenów pomiędzy Starym Miastem Gdańskim a Wrzeszczem i posiadłościami cystersów oliwskich. Jednocześnie jednak pominął szereg innych unikatowych XVII-wiecznych planów terenów między Gdańskiem a Wrzeszczem. Analizując niewykorzystywane wcześniej źródła pisane, zebrał szereg nowych informacji na temat mieszkańców Młodego Miasta. Nie sposób jednak oprzeć się wrażeniu, że zostały one wyselekcjonowane dość chaotycznie, co wynikało z faktu, że po 1945 r. Keyser nie miał dostępu do części źródeł (znaj-

³¹ Podobny problem, wynikający z narzucenia nazwy urzędowej, dotyczy opracowań z lat 50. i początku lat 60. XX w. Maria Bogucka (*Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV–XVII wieku*, Warszawa 1962) też stosuje określenie „Nowe Miasto”, gdy pisze o Młodym Mieście. Niekiedy nazwy „nowe miasto” w odniesieniu do Młodego Miasta używają także współcześni badacze (zob. np. R. Kubicki, *Zarządzenia wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego w sprawie domu pokutnic przy klasztorze brygidek i przytułku dla biednych w Starym Mieście Gdańsku ok. 1417 r.*, „Rocznik Gdański” 2011–2012, t. 71/72, s. 25, przyp. 10: Kościół św. Jakuba w Nowym Mieście Gdańsku).

³² S. Mielczarski, *Gdańsk – Młode Miasto (Jungstadt)*, „Rocznik Gdański” 1960–1961, t. 19/20, s. 273–290.

³³ A. Zbiński, *Metody badań nad rozplanowaniem wczesnośredniowiecznego Gdańska*, „Rocznik Gdański” 1960–1961, t. 19/20, pocz. części VI.

³⁴ E. Keyser, *Die Baugeschichte der Stadt Danzig*, Köln–Wien 1972 [dalej: *Baugeschichte...*], s. 275.

dających się przeważnie w Archiwum Państwowym w Gdańsku), ale musiał korzystać ze swoich notatek i wypisów dokonanych jeszcze przed zakończeniem II wojny światowej³⁵.

Większość też z jego opracowania znalazła uznanie historyków zajmujących się tematem Młodego Miasta – Mariana Biskupa³⁶, Jana Powierskiego³⁷, Adama Szarszewskiego³⁸, Zofii Maciakowskiej i Marka Słonia³⁹. Kontrowersje wzbudziła jedynie lokalizacja Młodego Miasta w kontekście interpretacji przywileju lokacyjnego oraz motywy założenia i rozbiórki miasta⁴⁰. W pierwszej kwestii Keyser uznał, że Młode Miasto zostało założone na planie prostokąta o obwodzie 30 sznurów (1290 m). W kontrze do tej hipotezy Biskup stwierdził, że miasto miało kształt kwadratu o boku 30 sznurów, natomiast Maciakowska (przez analogię do tzw. dzielnicy mariackiej Głównego Miasta) dowodziła, że w przywileju określano sumaryczny wymiar trzech boków kwadratu⁴¹. Abstrahując od kwestii planu miasta, problematykę topografii kościelnej Młodego Miasta przedstawił ostatnio autor niniejszej pracy⁴² – skrócona wersja tego artykułu została włączona

³⁵ *Ibidem*, s. 274–291 (np. informacje o właścicielach ogrodów znajdowały się na początku księgi ogólnej Młodego Miasta i wybranie przez Keysera akurat tej informacji wydaje się potwierdzać, że korzystał z niepełnych wypisów, co wpłynęło na narrację książki; podobnie było w przypadku spisu czynszów szpitala św. Elżbiety z lat ok. 1437–1438 i 1447, gdzie zamiast przeanalizować źródło lub podać wszystkie informacje na temat parceli młodemiejskich, wymienił kilka z nich).

³⁶ M. Biskup, *Gdańsk pod panowaniem krzyżackim* [w:] *Historia Gdańska*, t. 1: *Do roku 1454*, red. E. Cieślak, Gdańsk 1978, s. 337–627.

³⁷ J. Powierski, *Dzieje polityczne Gdańska w latach 1308–1454* [w:] *Wielka księga miasta Gdańska*, red. A. Januszajtis, Gdańsk 1997, s. 161–314. Autor zajmował się Młodym Miastem właściwie jedynie w kontekście historii politycznej, uzupełniając ustalenia Ericha Keysera i Mariana Biskupa (zob. przyp. 36). Zaproponował m.in. związek między niepokojami społecznymi w 1378 r. i przeroznięciem zaludnienia Głównego Miasta a lokacją nowej gminy nad Wisłą. Działkę kościoła parafialnego lokalizował aż w rejonie dzisiejszego przystanku SKM Politechnika. Jego ustalenia z powodu albumowej formy wydania pracy nie zostały opatrzone aparatem naukowym, co spowodowało, że mimo swojej oryginalności nie dostrzegła ich część późniejszych badaczy.

³⁸ A. Szarszewski, *Szpital i kościół św. Jakuba w Gdańsku. Zarys historyczny*, Toruń 2000; *idem*, *Patrocinia średniowiecznych szpitali gdańskich* [w:] *Kaci, święci, templariusze*, red. B. Śliwiński, Malbork 2008, s. 327–398 (seria „Studia z dziejów średniowiecza”, nr 14).

³⁹ M. Słoń, *Miasta podwójne... passim* (w tym mapa).

⁴⁰ Mimo to Zenon Hubert Nowak uznawał Keysera za największego znawcę topografii Gdańska, co – jak uważał – pozwoliło mu zlokalizować Młode Miasto (Z.H. Nowak, *Erich Keyser (1893–1968) – ein Historiker aus Danzig* [w:] *Das Preußenland als Forschungsaufgabe. Eine europäische Region in ihren geschichtlichen Bezügen. Festschrift für Udo Arnold zum 60. Geburtstag gewidmet von den Mitgliedern der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung*, hrsg. v. B. Jähmig, G. Michels, Lüneburg 2000, s. 635).

⁴¹ Z. Maciakowska, *Młode Miasto w Gdańsku. Jego położenie i wielkość* [w:] *Z dziejów średniowiecza. Pamięci profesora Jana Powierskiego (1940–1999)*, red. W. Długokęcki, Gdańsk 2010, s. 227–242.

⁴² P. Samól, *Kościół i szpital w topografii Młodego Miasta Gdańska* [w:] *Między Gdańskiem a Sanktą. 600-lecie konsekracji kościoła św. Jakuba fundacji szpitala w Gdańsku*, red. B. Siek, A. Szarszewski, P. Paluchowski, Gdańsk 2015, s. 65–90.

do rozdziału drugiego rozprawy. Natomiast motywy założenia miasta i pojawienie się w kręgu Rady Głównego Miasta pomysłu likwidacji samodzielności politycznej sąsiedniej gminy były przedmiotem polemiki między Markiem Słoniem a Romanem Czają⁴³.

Sprawy handlowe i powiązania młodomieszczańskie zostały zauważone przez Czaję w jego przyczynku do badań nad powiązaniem gospodarczymi między szafarzami krzyżackimi a gdańskim kupiectwem⁴⁴. Dla badań porównawczych nad Młodym Miastem istotne są jego dwie prace poświęcone szerzej miastom państwa zakonnego⁴⁵ oraz monografia Janusza Tandackiego o strukturach prawno-społecznych w miastach pruskich⁴⁶. W tej ostatniej pracy autor poruszył m.in. problem nadzoru sądowego komturów zamkowych nad Młodym i Starym Miastem Gdańskim⁴⁷. Ponadto Piotr Oliński wygłosił w Towarzystwie Naukowym w Toruniu, w czasie prac nad edycją ksiąg Młodego Miasta, referat na temat mieszkańców młodomiejskich – niestety jego tezy nie zostały później opublikowane. Z ośrodkiem toruńskim wiązała się także rozprawa Cezarego Kardasza dotycząca rynku kredytu w średniowiecznych miastach portowych południowego pobrzeża Bałtyku, w ramach której autor przeprowadził analizę statystyczną wzmianek o rentach m.in. z Młodego Miasta Gdańska⁴⁸.

Problemy ustrojowe i najpełniejszą, jak dotąd, próbę odtworzenia składu władz Młodego Miasta podjął Joachim Zdrenka⁴⁹. Analogicznie do pozostałych gmin w Gdańsku uznał, że istniał podział na radę ogólną i zasiadającą. Na podstawie badań źródłowych i wcześniejszej literatury przyjął, że urząd sędziego był wydzierzawiany. Opisał dzieje księgi ławniczej Młodego Miasta, nie podając jednak nikogo z członków Ławy. Jego ustalenia, uzupełnione badaniami własnymi,

⁴³ R. Czaja, [rec.:] *M. Słoń, Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie (Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, ss. 742, „Roczniki Historyczne” 2012, R. 78, s. 281–285; M. Słoń, Jeszcze raz o miastach podwójnych w Prusach. W odpowiedzi Romanowi Czaj, „Roczniki Historyczne” 2013, R. 79, s. 271–276; R. Czaja, *W odpowiedzi...*, s. 276–278.*

⁴⁴ R. Czaja, *Kontakty gospodarcze Gdańska z zakonem krzyżackim w XV w. [w:] Mieszczaństwo gdańskie*, red. S. Salmonowicz, Gdańsk 1997, s. 13–23.

⁴⁵ *Idem, Miasta a Zakon...; idem, Grupy rządzące w miastach nadbałtyckich w średniowieczu*, Toruń 2008.

⁴⁶ J. Tandacki, *Struktury administracyjne i społeczne oraz formy życia w wielkich miastach Prus Krzyżackich i Królewskich w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*, Toruń 2001.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 102.

⁴⁸ C. Kardasz, *Rynek kredytu pieniężnego w miastach południowego pobrzeża Bałtyku w późnym średniowieczu (Greifswald, Gdańsk, Elbląg, Toruń, Rewel)*, Toruń 2013.

⁴⁹ J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten Stadt Danzig*, Bd. 1: 1342–1525, Hamburg 1991; *ibidem*, Bd. 2: 1526–1792, Hamburg 1989; *idem, Urzędnicy miejscy Gdańska w latach 1342–1792 i 1807–1814*, t. 1: *Spisy*, Gdańsk 2008 [dalej: *Spisy...*]; *ibidem*, t. 2: *Biogramy*, Gdańsk 2008 [dalej: *Biogramy...*]; *idem, Główne, Stare i Młode Miasto Gdańsk i ich patrycjat*, Toruń 1992.

stanowiły dla piszącego te słowa podstawę popularnonaukowej wersji biogramów burmistrzów tego ośrodka⁵⁰.

W ostatnich latach znacznie poszerzony został dorobek literatury dotyczącej dziejów szpitala św. Jakuba. Informacje o średniowiecznym obiekcie zebrał i przeanalizował Adam Szarszewski⁵¹, na jego ustaleniach zaważyła jednak koncepcja istnienia dwóch osobnych kościołów pod wezwaniem św. Jakuba w Starym i Młodym Mieście. Badania architektoniczne istniejącego do dziś obiektu przeprowadził Aleksadner Piwek⁵², a badania archeologiczne Filip Kuczma i Krzysztof Dyrda⁵³. Umożliwiły one ponowne spojrzenie na dzieje tej instytucji w średniowieczu. Kwestię fundacji na szerokim tle wydarzeń w Gdańsku omówili Beata Możejko i Błażej Śliwiński⁵⁴. Natomiast problematyka identyfikacji kościoła – wchodząca w skład niniejszej rozprawy – została już wstępnie zaprezentowana przez jej autora⁵⁵. Stan badań pozostałych świątyń młodemiejskich jest uboższy. Ich lokalizację badali Wolfgang Günter Deurer⁵⁶ i Adam Szarszewski⁵⁷. Ten ostatni zajął się również patrociniami młodemiejskich szpitali. Duży wkład do badań wniosła przede wszystkim monografia fundacji mieszczkańskich autorstwa Olińskiego⁵⁸.

Osobne miejsce w literaturze przedmiotu zajmuje bardzo ważna edycja źródłowa Krzysztofa Kopińskiego i Piotra Olińskiego, zmieniająca optykę patrzenia na problem Młodego Miasta⁵⁹. Autorzy w komentarzu wydawniczym nie postawili sobie za cel omówienia całej zawartości ksiąg, a jedynie egzemplifikowali

⁵⁰ P. Samól, *Burmistrzowie Młodego Miasta w latach 1380–1455* [w:] *Poczet sołtysów, burmistrzów, nadburmistrzów, przewodniczących Miejskiej Rady Narodowej i prezydentów Gdańska od XIII do XXI wieku*, red. B. Możejko, Gdańsk 2015, s. 77–88.

⁵¹ A. Szarszewski, *Szpital i kościół św. Jakuba w Gdańsku...*, *passim*.

⁵² A. Piwek, *Architektura kościoła i szpitala św. Jakuba w Gdańsku* [w:] *Szpital i kościół św. Jakuba. 600 lat fundacji gildii szyprów w Gdańsku*, red. A. Sroka, Toruń 2009, s. 125–166.

⁵³ F. Kuczma, K. Dyrda, *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych w kościele św. Jakuba w Gdańsku w 2009 r.* [w:] *XVII Sesja Pomorzoznawcza*, vol. 2: *Od późnego średniowiecza do czasów nowożytnych*, red. H. Paner, M. Fudziński, Gdańsk 2013, s. 471–486.

⁵⁴ B. Możejko, B. Śliwiński, *Morskie aspekty Gdańska w okresie powołania fundacji szpitala św. Jakuba* [w:] *Między Gdańskiem a Santiago...*, s. 13–34.

⁵⁵ P. Samól, *Kościoty i szpitale...*, s. 65–90.

⁵⁶ W.G. Deurer, *Neue Forschungen über die St. Jakobskirche*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej. Architektura” 1981, nr 20, s. 171–184; *idem*, *Gdańsk i jego kościoły. Dokumentacja 56 zabytkowych istniejących i nieistniejących kościołów Gdańska*, Inowrocław 2003.

⁵⁷ A. Szarszewski, *Patrocinia średniowiecznych szpitali...*, s. 327–398.

⁵⁸ P. Oliński, *Fundacje mieszczkańskie w miastach pruskich w okresie średniowiecza i na progu czasów nowożytnych* (Chelmno, Toruń, Elbląg, Gdańsk, Królewiec, Braniewo), Toruń 2008.

⁵⁹ *Idem*, *Die Stadtbücher der Jungstadt Danzig und die Probleme ihrer Edition* [w:] *Editionswissenschaftliche Kolloquien 2003/2004. Historiographie, Briefe und Korrespondenzen Editorische Methoden*, hrsg. v. M. Thumser, J. Tandecki, Toruń 2005, s. 323–334; *Księgi Młodego Miasta Gdańska*, oprac. K. Kopiński, P. Oliński, Toruń 2008.

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-752-1